

"Temiz Toplum" Arayışı 97

Bozkurt Güvenç

Durum: Sorun ve Öncüller

Bu sabahki sohbet konumuz "Temiz Toplum Arayışı". Biraz da İtalyanların "Temiz Eller" operasyonundan esinlenerek toplumca "Temiz Toplum" arayışı içine girmiş bulunuyoruz. Yozlaşma ve çürümeden ya da düştüğümüz karamsarlıktan kurtulmak için temizlik ve arınma istiyoruz. Olup bitenlere bakarak toplumun ve kurumların kirlendiğini ya da "ahlaki bir çöküntü" içinde bocaladığını, bir bunalım nöbeti geçirdiğini söylüyoruz. Telaş içinde bir çıkış yolu, yapısal sorunlarımıza çözüm arıyoruz. Kaygılı ve telaşlıyız çünkü birşeyler yapamadığımız takdirde, varlığımızın temeli olan ülkemizi daha zor günlerin beklediğini görüyoruz.

N'apalım, temizliğe nereden başlayalım? Öneriler, söylentiler ve seçenekler öylesine çeşitli ve çelişik ki birbirimizi anlamıyor, bir oydaşıma varamıyoruz. Medya kurumları, haberleşme, bilgilendirme ve kamuoyunu oluşturma görevlerini yerine getirirken, tansiyonu düşüreceklerine, kaygıyı ve telaşı sanki yükseltmek için yarışıyorlar. Gerçi parlamenter demokratik cumhuriyetimiz, 10'ar yıllık aralıklarla gelen üç askeri müdahaleyi 1990'da olaysız atlattı ama 1995'de başlayan hükümet (koalisyon) bunalımı henüz atlattılamadı. Bir yandan yüksek enflasyon, öte yandan ülkeyi bölmeye çalışan terör örgütüne karşı yıllardır sürdürülen mücadelenin yüksek maliyeti, artan borçlar, uyuşturucu trafiği ve silah ticaretinden kazanılan karaparanın yasadışı yollardan aklanması, faili meçhul (kalmış) cinayetler zinciri, %30'lara çıktığı söylenen işsizlik, gerçekleşmeyen seçim vaatleri, ülkemizi bir karar kavşağına getirdi. Susurluktaki kamyon kazasını izleyen gelişmeler toplumu öyle sarstı ki... İyimseri karamsar, sağcı-solcusu, laiki dindarı, artık bu gidişe bir dur demek zamanının geldiği görüşünde birleşiyor. Dur derken soruyoruz birbirimize, kendimize, peki ama neden?

Neden? Nerelerden, Nasıl Geldik Bugünlere?

Nerelerden, nasıl geldik bugünlere? 70 yıl önce kazanılan bir milli kurtuluş savaşı, ülkeyi çağdaş uygarlık düzeyine taşıyacağına inandığımız reform ve devrimler, parlamenter (çoğulcu ve özgürlükçü) demokrasi, planlı kalkınma, devrimci güçlerimizin kurup koruduğu milli birlik, huzur, barış ve Atatürkçülük yolunda adım adım ilerleyerek! Ülkeyi içine sürüklendiği bunalımlardan kurtaran Silahlı kuvvetlerimiz, geçmişten aldığı derslerle "bu sefer sıra silahsız güçlerde" deyip geleneksel görevine pek de hevesli görünmüyor. Doğru da yapıyor. Gidişe bakılırsa, bu kez görev ve sorumluluk, *baba* tarafına (devlete) değil de dayıgillere (millete) düşecek gibi görünüyor. Peki ama neden? Uygarlık yolunda güzel güzel ilerlerken, AB'ye girmeye, cep telefonlarıyla "küreselleşme"ye, bilgisayarlarla "bilişim çağı"na hazırlanırken, nereden çıktı çağdışı

davranışlar? Kim yapıyor, neden oluyor bütün bunlar? Başlıca açıklama eğilimleri şöyle özetlenebilir:

1) Atatürk devrimleri, dini cemaatleri topluma, ümmeti ulusa, monarşik devleti çağdaş bir cumhuriyete dönüştürürken, dini ahlakın yerine *laik bir ethic* (davranış kodu) koyamadı;

2) Devrimin sindirdiği geleneksel güç ve değerleri iktidara ortak eden çok partili parlamenter demokrasi (veya "karşı devrim"), eğitim birliği, medeni hukuk, tekke ve zaviyelerle ilgili devrim yasalarını uygulayamadı;

3) Türk Devrimi, yüzyıllardır uyuyan güçleri uyandırdı; çağdaşlık yönünde harekete geçirerek sanayileşme ve kentleşmeyi başlattı ama sosyo-ekonomik eşitliği (toprak ve vergi reformu, hakça gelir dağılımı, yasalar karşısında eşitlik) sağlayamadı (Kili 1981);

4) Plansız, sınırsız, hızlı ve düzensiz bir çağdaşlaşma (kalkınma ve kentleşme) sürecinin yarattığı çalışma (işsizlik), sağlık (hastalık) ve eğitim (ikilem) sorunları, hukuk devletinin otoritesini sarstı;

5) Ekonomik ve yerel güçlerin dünyaya açılma ve ekonomik gelişme adına, giderlerini kısmak istediği devleti küçük ve zayıf düşürdü.

Sonuç olarak, devleti oluşturan kurumlar ve kurallar, olup bitenlerden sorumlu tutulmakta, devleti işletmekle görevli hükümetin başbakan "devletin çöktüğünü" ilan etmekte, devletin tepeden tırnağa yeniden yapılanması önerilmektedir. 1961 Anayasası, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılması ilkesine dayanıyordu. 1971 ve 1980 müdahalelerini yapanlar, "topluma bol gelen anayasa"nın toplumsal bilinci ekonomik kalkınmanın önüne geçirdiği gerekçesiyle değiştirmişti anayasayı.

1982 Anayasası, öğretmenleri, öğrencileri, okur-yazarları, sanatçıları, düşünürleri, devlet görevlilerini, gençleri, köylüyü ve kentliyi, silahsız fakat zinde güçleri politika dışında tutan yasal önlemleri alarak;

i) yasamayı, kasabanın gelenekçi, tutucu dünya görüşüne;

ii) yürütmeyi, bu yasama meclisinden çıkacak hükümetlere;

iii) bağımsız yargıyı da yürütmenin gözetim ve denetimine; bıraktı.

Kamuoyu araştırmalarına göre, Türk toplumu, demokrasi inancını korumakla birlikte, *yasama* meclisindeki parti sandalye dağılımının ülkeyi (bölgeleri, kentleri, köyleri ve yöreleri) yeterince temsil etmediğini, *yürütmeyi* (yöneticileri) pek de güvenilir bulmadığını ve *yargının* bağımsız ve hakça olmadığını söylüyor. Yazılı ve sözlü medyada yürürlükteki anayasanın değiştirilmesini, yasamanın, yürütmenin ve yargının yeniden yapılanmasını isteyen görüşlerin dayandıkları gerekçelerdir bunlar. Şer'i hükümlerin kaynağını oluşturan kutsal Kur'an değiştirilemeyeceğine göre, gerekli düzenlemelerin, demokratik (çoğulcu) cumhuriyetin temeli olan anayasada yapılması öngörülmektedir.

Öyleyse TC ve Türk toplumu bugün tarihi bir karar kazşağındadır. Cumhuriyet devriminden önce devlet işleri düzenli yürüyor muydu? Yargı adil ve hakça mıydı? Hırsızlık, yolsuzluk, güç (nüfuz) ticareti ve rüşvet yok muydu? Şair Fuzuli'nin rüşvet sayılmayan selamının alınmadığı, devlet yönetimini eleştiren Nefi'nin derisinin yüzüldüğü, aklını kullananların boğulduğu, düşünen başların kesildiği, reform isteyenlerin sürüldüğü, Şair Eşref'in fikirlerini ele geçirmek isteyen devletten yakındığı unutuldu

mu? Şeriata göre yaşamak isteyenlerimiz, Osmanlı'da, kamu hukuku ve hak arayan bir kanun sözcüsü (savcı) olmadığını bilmiyor olabilir ama cumhuriyet vatandaşları biliyor mu acaba yurttaşlık hukukunu ve özgürlüklerin kaynağını? (Durant 1992)

Kamu hayatındaki yolsuzlukların, ahlak dışı davranışların nedenlerini ve çaresini yasamada ve liderlerde aramakla, yeterli tarih ve varlık bilincine sahip olmadığımızı ve belki de yanıldığımızı düşünüyorum. Eflatun, ünlü diyalogların birinde (*Phaidon* olabilir), Sokrates'in ağzından, ahlaksız felsefecilerin ahlak dışı davranışlarını eleştiren kişiyi şöyle yanıtlar: "Şimdi istersen, filozofların ahlaklı olup olmadığı sorusunu bir yana bırakalım da, felsefi ahlakı (*ethik*) konuşalım." Şeriat isteyenler, aynı akıl yürütmeyle, "Müslümanların geri kalmışlığını bırakalım da İslamın güzel ahlakını tartışalım (kusur dinde değil biz insanlarda)" derler, siyasi ahlak konusunda Atatürk'ün laik cumhuriyetini sorumlu görürler.

Japon tarihçi Baba Masakata bir yöneticinin başarısını şöyle anlatır:

"Onda 'dan Honda'ya Japon ahlakı"

Matsuşiro Beyliği bunalım içindedir. Sel baskınları nedeniyle çeltik üretimi düşmüş, onarım-bakım giderleri yükselmiştir. Son yangında yerle bir olan Tokyo'nun imarı için Beylerbeyliği toprak vergilerini peşin toplamaktadır. Köylü yoksul, beyler güçsüzdür. Tüccarlar ve memurlar yasadışı kredi-borç işlemleriyle bunalımdan yararlanmaktadır. Çözüm arayışları başarılı olamamış. Durum umutsuz. Bilge Onda göreve gelmiş ve 4-5 yıl içinde devlet işlerini düzene koymuştur (şu beş somut ilkeyle):

- 1) Devlet adına hiç yalan söylemeyeceğim, sizler de;
- 2) Yalnız çorba ve pirinçle yaşayacağım, sizler de;
- 3) Hediye ve rüşvet almayacağım, sizler de; herkes gerçekleri konuşunca rüşvete gerek kalmayacak;
- 4) Pamuklu giyip, pamuklu giyen kişilerle çalışacağım;
- 5) Kimseye ceza vermeyeceğim; dürüstlüğü esas alınca, kimse ceza gerektiren suçları işlemeyecek.

Japon asıllı iktisatçı Ozaki'ye göre, "Onda'dan Honda'ya ve Mitsubishi'ye" uzanan "Japon mucizesi"nin sırrı buradadır (Güvenç 1995: 372-73). Japonya'da kamu yönetimi ve ticaret ve siyasi ahlakı kuşkusuz bu kadar erdemli değil. Ancak, Başbakan Tanaka, Lockheed davasında 2 milyon dolar rüşvet almaktan yargılandı. Yasama dokunulmazlığından yararlandı. Aldığı rüşveti ülkesine geri ödeyerek hapisten kurtuldu.

Toplum ve İnsan Bilimleri Açısından

Bilim ve felsefe (*ethik*) açısından yönetim hukuku, optimal dengelerin aranması, bulunması ve korunması sorunudur. Her toplumda ve her zaman biri *ideal* (olması gereken) öteki *gerçek* (fiilen yaşanan) olmak üzere bir kültür ikilemesi vardır (Hoebel 1971). İki kültür kısmen binişik olmakla birlikte tümüyle *örtüşük*, *özdeş* değildir. Günlük yaşamdaki bireysel davranışlar, ideal değerlere nice uygun olursa olsun, ideallerle çakışamaz. İyinin daha iyisi olacaktır; yoksa bulunacak, yaratılacaktır. Sosyal değişmelerin hız/ivme kazandığı dönemler bu ikilemi daha belirgin kılar. Tarımdan en-

düstriye geçildiğine, eşitlikçi köyden hiyerarşik (katmanlı) kente göçüldüğünde, ideal–gerçek ikilemi önce ikiye, sonra, geometrik olarak dörde, sekize ve daha üst katlarına bölünür. Birlik çeşitlenir. Çağdaş demokrasilerin "Birlik içinde çeşitlilik" ilkesi böyle doğar. Sosyal değişme süreci bir göç kervanı gibidir: önde başı çekenler, arkadan yetişmeye çalışanlar, öncüyle artçıyı birarada bağlamaya çalışan *ara (orta)* sınıf veya *alt kültürler* vardır. Herbirinin ideal ve gerçek değerleri ötekilerden farklıdır. İdeal ve gerçekler tam oydaşır gibi olurken başlayan yeni değişim dönemi, kurulmuş dengeleri alt üst eder. Sosyalbilimci Wilson (1945), tam bu anlamda, düzenli (kararlı), dengeli, doğal veya ideal sayılabilecek tek bir değişme modeli yoktur ve olamaz, der. Değişenlerin bileşkesi olan değişim süreci, varılan toplumsal dengeleri bozar, yapısal ve işlevsel ve kurumsal yepyeni dengesizliklere, çelişkilere yol açar. Bütün–parça ilişkileriyle çelişkilerini inceleyen Lange (1965: 1–2) "Öyleyse, bütünler sürekli olarak değişmek zorundadır" yargısına varır. değişmezlik toplumun doğasına ters bir varsayımdır. Batı dünyasının tarihi bu açıdan incelendiğinde, çağdaşlık Ortaçağlar sonunda Rönesansla başlar; dinde reform, bilimde keşifler, toplumda aydınlanma, ekonomide endüstrileşme, toplum–devlet ilişkilerinde uluslaşma ve demokratikleşme, teknolojiye bilişim ve küreselleşme ile sürer gelir günümüze. Devrimci atılımların herbiri, etik çelişkilere, bireysel sürtüşmelere, kurumsal çatışmalara, ulusal iç ve uluslararası dünya sevaslarına yol açmıştır. Girişilen her ulusal ve kültürel devrimin bedeli, şehit kahramanlarla, kanla, ıstırapla ödenmiştir. Amerikan Bağımsızlık ve İç Savaşlarını, İngiliz ve Fransız Devrimlerini, Meksika Devrimini, Rus Devrimini, İspanya İç Savaşını, Çin ve Küba Devrimlerini ve Vietnam Savaşlarını hatırlayalım. Kendi Kurtuluş Savaşımızı unutmadan. Filozof–rahip Johann Eckart'ın söylediği gibi, "İnsanoğlunu olgunluğa ulaştıran en hızlı at ıstıraptır". Yalnız insancıkları değil, toplumları sağduyuya, erdeme ve bilgelğe erdiren en etkili süreç, savaş ve savaşların yol açtığı felaketler ve ıstıraplardır. Yakalamak istediğimiz uygarlık ile aramızdaki ortalama 200–250 yıllık ya da on kuşaklık gecikmeyi bir iç savaşa meydan vermeden 75 yıl veya 3–4 kuşakta ve barış içinde bu kadar kapatabildik. Yaşadığımız kültürel değişmelerin kapsamı ve ivmesi, Batı ülkelerinde görülenlerin kat kat üzerindedir. İçinde bulunduğumuz çalışmalar, güçlükler, köklü sosyal değişimin kaçınılmaz sonucudur (Bkz. Tablo 1)

Tablo 1. Türkiye Cumhuriyeti'nde modernleşme süreci:
Sayısal bazı göstergeler (1923–1993)

	<u>1923</u>	<u>1945</u>	<u>1993</u>
Nüfus (milyon)	13	19	60
Ömür beklentisi (yıl)	34	40	68
Okur–yazarlık	%6	%15	%80
Kentli nüfus	%15	%25	%62
Kıyı/kara nüfus oranı	%10	%12	%55
Üniversite sayısı	1	3	57
Üniv. öğrencisi sayısı	2000	5000	1 000 000
Müslümanlar	%90	%98	%99

Kaynak: DİE (Güvenç; "Türkiye'de Yoksulluğun Yenilmesi Konferansı, Birleşmiş Milletler Yoksullukla Mücadele Yılı Semineri", 12 Aralık 1996.

Sorunlarımız neden bunca büyük diye umutsuzluğa kapılmadan, büyük depreme nasıl dayanıyoruz diye övünebiliriz de. Savaşların yol açtığı daha şiddetli ıstıraplar sonucu, toplum olarak belki daha çabuk olgunlaşabilirdik. Niyetim savaş çığırtkanlığı yapmak değil. Sadece, tarihinin en uzun barış dönemini yaşayan Türk halkının, Portekiz, İsveç ve İsviçre gibi birkaç Avrupa ülkesiyle birlikte, son 75 yılda savaş felaketini ve ıstırabını yaşamamış birkaç nadir (ve mutlu) ülkeden biri olduğu gerçeğini hatırlamak isterim. Ayrıca, dayanışma (birlik) duygusunun, refah ve huzurun bölüşülmesinden çok, ıstırabın paylaşılmasıyla beslendiğini de biliyoruz. ("Bir musibet bin nasihat-ihten iyidir" meseli.)

N'apalım, Nasıl Yapalım, Nereden Başlayalım Temizlenmeye?

"Temiz Toplum" söylemi, beraberinde, temizliğe nereden başlayalım sorusunu da getirir gündeme. İlk akla gelen, kirlenmeye yol açan ilişkileri ayıklayıp temizlemektir.

Siyaset–Polis–Mafya, Tarikat–Siyaset–Mafya, Din–Diyanet–Siyaset Δ'leri; Siyaset–Bürokrasi–Medya–Mafya, Anayasa–Yargı–Demokrasi–TSK Δ'leri gibi. Üçler ve dörtler (Trivium ve Quatrivium) diyebileceğimiz bu ilişkilerde ağırlık, yönetim kurumları üzerindedir. TC devleti, kuruluş döneminde sosyal değişmeyi başlatmaktan sorumlu tutulabilirdi ama bugün, toplumun tüzel kişiliklerinin tüzel kişiliği demek olan devlet, toplumsal değişimin gerisinde kalmıştır. Değişmeyi denetleyip yönlendirecek yeterli güç ve araçlardan yoksundur. Devlet, demokratik geleneklere uygun olarak, halk adına politikacılar tarafından yönetilmekte, sorumluluk devlete yüklenmektedir. Bu yargı, devletin biz yani yurttaşların sorumluluktan aklandığı anlamına gelmez. Söz gelişi TC planlı kalkınma döneminin başlarında (1950'ler), "madem ki çağdaş uluslar kentleşmiş uluslardır, iç göçü sınırlamayalım, Türk toplumu kentleşerek çağdaşlaşacaktır" varsayımının ne büyük bir yanığı olduğu anlaşıldı. Bugün nüfusun 2/3'ünü barındıran kentlerimizin kısaltılmış envanterine bir bakalım (Tablo 2).

Tablo 2. Kent Envanteri / Tipolojisi

Zorkent	Bitmez kent	Yokkent	Uydu kent
Geçginkent	Yenikent	Sankikent	Karşıkent
Kırkent	Korkukent	Ötekent	Arakent
Bizimkent	Kabakent	Nadirkent	Otokent
Susuzkent	Çöpkent	Yabankent	VE–KENT

Kaynak: Teymur; *City as Education*, 1996: 17–19.

Bu kentlerin hangisinde, gönlümün çektiği çağdaş bir yaşam (eğitim) mümkündür? TC yalnız hızlı kalkınmanın değil, kolay ve kastırma yoldan çağdaşlaşma yanılığının faturasını ödemektedir. Yıllık nüfus artışı %2'nin altına inmiştir ama %5–6 hızıyla büyüyen kentlerimizi yönetecek, sorunlarını çözecek bir yerel ya da merkezi yönetim

modeli henüz bulunamamıştır. Bu model bulunsa bile, girilmesi, yaşanması sayısız tehlikelerle dolu, şantiyeler görünümündeki kentlerimizin toplum, kurumlar ve bireyler üzerindeki olumsuz etkileri kuşaklar sürecektir. Ulaşmayı hedef aldığımız Batı uygarlığı da Durkheim'ın "anomi" adını verdiği böyle bir bunalımı (yüzyılın "yabancılaşma" hastalığını) geçen yüzyılda yaşamıştı. Amerikan Mafyası'nın Orta ve Vahşi Batı'yı nasıl kasıp kavurduğunu Alkapone (Baba) filmlerinde izliyoruz.

Kentlerimiz böyle de, ekonomik durumumuz nasıl? Türk ekonomisini değerlendiren IMF Başkanını dinleyelim:

"Durum çok tehlikeli. Şu anda belki felaketi yaşamıyor ama krizin eşliğinde bulunuyorsunuz. Yüksek enflasyon yoksulları yıllardır sinsice vergilendirdi. Yedi başlı canavarın başlarını kesiniz. Denk bütçe ile, enflasyonu mutlaka düşürün. Vergi adaleti yok, kapsamlı bir reforma gerek var. Taban genişlemeli, güvenlik düzeni de değişmeli. Toplum kendine güvenmeli, yönetime inanmalı, vd."

Yani "demeçlerle umut pompalamayı bırakıp işe başlamalısınız" diyor.

Yukarıda sıralanan yapısal-kurumsal ilişki üçgenleriyle dörtgenlerini temizlemeye nereden başlanır? Sağlam zemin nerede, nasıl bulunur? Güçlükler şüpheciliği artırır, toplumsal (yaygın) bir *paranoia*'ya dönüşür:

Çete bulunamaz, bulunsa açıklanamaz, açıklansa yargılanamaz. Cumhuriyet savcıları harekete geçirilemez çünkü yargı bağımsız değildir, yargıç-savcı güvencesi yetersizdir, Yüksek Hakimler Savcılar Kurulu yürütmenin emrindedir, suçlular yargılansa karar infaz edilemez, infaz edilse bile sanıklar tutukevinden kaçır, beraat etseler kimse adaletin tecelli ettiğine inandırılmaz, vb. vb.

Bütün bu olasılıklar yasalara uygun da olabilir. Ama devletin veya mülkün temeli aslında yasa değil yargıdır, hukuktur. Daha doğrusu, yasaların, değişen toplumun değişen hukukuna (*ethos*'a) uygunluğudur. Yargının bağımsız, güvenli ve işler durumda olmadığı yer ve zamanda devlet var mıdır? (Alman Kersten Steiner.) Eğer devlet hukukun yıkılmışsa nasıl onarılabilir? Hangi toplum kesiminin hangi dünya görüşüne göre? Kanaatimca, benzer sorulara cevap arayan Türk toplumu, rüştünü (olgunluğunu da) kanıtlamış oluyor. Varlık, tarih ve sorumluluk bilinci olmayan topluluk bir ulus sayılabilir mi acaba? Ziya Gökalp de banzer sorunlarla uğraşmıştı (Güvenç 1996: §11). Onun gönlünden geçen uluslaşmaya sanki bugünlerde erişiyoruz. Öyleyse yaşanan olaylar, sebep değil sonuçtur.

Politikacıları, devleti eleştirerek, yargıyı sorumlu tutarak kendimizi avutmak yerine, politikacıları ne istediğimizi söylemeli, gerçekleri söylemekten korkmayan politikacıları seçmeliyiz. Refahiyol hükümeti büyük Türkiye'ye umut paketlerini sıralarken, TÜSİAD da yeni bir "Anayasa Paketi"ni tartışmaya açmış bulunuyor: Hükümet ve Seçim Sistemi, Sivilleşme, Kürt Sorunu, Laiklik ve İnsan Hakları (demokrasi) vb. gibi.

Anayasayı değiştirmek temizliğe yetmez ama tek bir sanığı beraat ettirebilsek sağlıklı bir başlangıç olabilir. Yeni anayasa, yasal önlemler kuşkusuz gerekli fakat yeterli görünmüyor. Yurttaşlık eğitiminin verimini yükseltmek zorundayız. Toplumların "uluslaşması" adı verilen süreç budur.

Kaynaklar

- Alkan, T. (ed.); 1993, *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, Ankara, Bilgi.
- Durant, W. & A. 1992, *Tarihten Dersler*, İstanbul, Cem.
- Güvenç, B. 1991, *Türk-İslam Sentezi Dosyası*, İstanbul, Sarmal.
- Güvenç, B. 1993, "Türkiye'de Siyasi Ahlak Sorunu", T. Alkan (ed.) *Siyasal Ahlak ve Ahlaksızlık*, s. 400-412, Ankara, Bilgi.
- Güvenç, B. 1995, *Japon Kültürü* (5. basım), Ankara, İş Bankası.
- Güvenç, B. 1996, "Türkiye'de Yoksulluğun Yenilmesi", BM Yılı münasebetiyle Vakıflar Bankası Genel Müdürlüğüne Ankara'da düzenlenen Uluslararası Seminer'de bildiri, baskıda.
- Güvenç, B. 1996, *Türk Kimliği*, İstanbul, Remzi, §11.
- Hoebel, E. A. 1971, "The Nature of Culture", *Man, Culture and Society* içinde, Oxford University Press.
- Kili, S. 1981, *Türk Devrimi*, Ankara, T. İş Bankası.
- Lange, O. 1965, *Wholen and Parts*, Londra, Pergamon Press.
- Teymur, N. 1996, *City as Education*, Habitat II edition, ?uestion Press.
- Wilson, G. 1945, *The Analysis of Social Change*, Cambridge University Press.